

Redactioneel

Wie wordt, als wetenschappelijk werker in een letterenfaculteit, in het huidige tijdsbestek niet regelmatig geplaagd door twijfels over de relevantie van haar/zijn arbeid? De vanzelfsprekende, maatschappelijke waardering voor de *humaniora* als bron voor verrijkende inzichten lijkt, althans voor de direct-betrokkenen, dramatisch gedaald en steeds sneller te verminderen. De behoefte aan reflectie lijkt vervangen te worden door een vraag naar snel werkende handelingsrecepten die, op een of andere manier, een van te voren, maatschappelijk gedefinieerd succes garanderen. De verwachting dat de sociale wetenschappen die vraag kunnen beantwoorden, is wijd verbreid.

Op het terrein van het (moedertaal)onderwijs lijkt die ontwikkeling nog manifest; de roep om snelle oplossingen voor oppervlakkig geanalyseerde problemen, klinkt steeds luider.

In meer dan een aflevering van *Spiegel* is in de laatste jaren op dit probleem gewezen; vaak naar aanleiding van een publikatie in een van de tijdschriften van de Amerikaanse *National Council of Teachers of English*. Het lijkt dan ook aardig, om bij de 'opening' van de zevende jaargang van *Spiegel* aandacht te vragen voor een benadering van hetzelfde probleem, die Piet Hein van de Ven beschrijft in zijn verslag van een Zweedse conferentie, waaraan hij heeft deelgenomen. In de discussie die daar gevoerd werd over de rol die 'humanisten' bij onderwijsontwikkeling zouden kunnen en moeten spelen, zijn veel elementen vanuit de Nederlandse situatie herkenbaar. Wellicht biedt Van de Vens verslag een gereede aanleiding een Nederlandse discussie te entameren over de bijdrage van de *humaniora* aan de ontwikkeling van het moedertaalonderwijs. Dat die zal moeten aansluiten bij wat in *Spiegel* 3, nummer 2, begonnen is en in *Spiegel* 4, extra nummer, is uitgewerkt, behoeft nauwelijks betoog.

Dat 'het onderwijs als, voor leerlingen onontkoombaar socialisatie-instituut' bijdraagt aan de reproductie van maatschappelijke ongelijkheid, in termen van o.a. sociaal-economische klasse, etnische afkomst en sexe, is geen nieuw inzicht. De samenvatting van de relevante literatuur die Rita Rymenans in haar bijdrage geeft, 'bewijst' het.

Hoe je de 'mechanismen' van dat reproductie-proces beter kunt begrijpen, is een volgende vraag. Diezelfde literatuur bevat aanwijzingen in welke richting je een antwoord daarop zou kunnen vinden: een nauwkeurige analyse van de manier waarop docenten de beurten in de klasse-interactie aan leerlingen toedelen.

Om enige greep te krijgen op die "beurtverdeling" vergeleek een Belgisch onderzoeksteam de interactie in vier schoolklassen. Twee klassen op school LAAG: "een typische arbeidersschool, gelegen in een kansarme wijk, een volksbuurt in de Antwerpse binnenstad met een vergrijsde autochtone bevolking en een groot aantal gastarbeiders". Twee klassen op de "tegenpool (...) school HOOG in een sociaal geprivilegeerde (sic) buurt op de Antwerpse Linkeroever."

Zowel via de kwantitatieve analyses, als via de gekozen illustraties uit de protocollen schetst Rymenans een helder beeld van de gerealiseerde beurtverdeling in de klassen onder studie en van de mogelijke gevolgen daarvan. Een brandende vraag

daarbij is, in hoeverre de 'mechanismen' toegankelijk zijn voor bewuste keuzes van docenten en leerlingen. Tegen de achtergrond van een voorzichtige waardering van de resultaten, komt die vraag in de discussieparagraaf aan de orde: voorzover er al veranderingen mogelijk zijn, zijn die gebonden aan de expliciete kennis die leerkrachten hebben over hun eigen handelen.

"Wie spelfouten maakt, kan op emotionele reacties rekenen. Vrijwel nooit leiden spelfouten ertoe dat de tekst niet te begrijpen is, maar niettemin roepen ze vaak verontwaardiging op bij leerkrachten, ouders, krantenlezers (sic) en Willem Frederik Hermans."

Deze observatie, waarmee Jan Pieter van Oudenhoven zijn bijdrage aan deze aflevering van *Spiegel* begint, is te mooi om haar niet verbatim te citeren. Jammer genoeg levert die verontwaardiging niet alleen (literair) amusement; ze 'veroorzaakt' evenzeer een "handicap voor verschillende maatschappelijke groepen" en maakt het mogelijk dat "spelvaardigheid als bekrachtiger van milieugebonden verwachtingen" gaat functioneren. Als slachtoffertjes in het onderwijs komen dan Rymenans leerlingen van school LAAG opnieuw in beeld.

Van Oudenhoven gaat ervan uit dat "er verschillende strategieën denkbaar (zijn) om de vaak negatieve invloed van een slechte spelvaardigheid op de schoolloopbaan te reduceren. De meest radicale aanpak zou de afschaffing van het spellingonderwijs zijn", maar dat standpunt kent nauwelijks voorstanders. Vandaar dat Van Oudenhoven kiest voor "onderwijskundige verbeteringen in het spellingonderwijs." In een aantal experimenten zijn de effecten nagegaan van "positieve feedback", "geïndividualiseerd en algoritmisch ("Sic", roept de Van Dale) spellingonderwijs" en "coöperatief leren".

De uitkomsten van het onderzoek stemmen Van Oudenhoven zo optimistisch dat hij de stelling aandurft dat "een verbetering van het spellingonderwijs wellicht van groter invloed voor de schoolloopbaan van de gemiddelde leerling (is) dan zulke grootschalige maatregelen als de invoering van een algemene basisvorming."

In *Spiegel* 5(1987), nummer 2 rapporteerden Franssen en Verbeek over een onderzoek naar de produkten en de verspreidingsstrategie van het project *Gericht Schrijven mavollbo*. Daarin werd nagegaan in hoeverre de produkten bij docenten en studenten aan NLO's en MO-opleidingen bekend zijn en in hoeverre ze gebruikt worden. De gegevens die het enquête-onderzoek opleverden, kunnen aanleiding zijn tot enigszins mismoedige conclusies.

De beschrijving die *Lex Boezeman* in deze aflevering van *Spiegel* geeft van het schrijfcurriculum dat aanstaande docenten Nederlands in de Utrechtse deeltijd-opleiding volgen, kan wat tegenwicht bieden. De studenten krijgen daar immers een heel jaar de tijd om zich te oriënteren op de aanpak van het schrijfvaardigheidsonderwijs, zoals die door het project *Gericht Schrijven* gepropageerd wordt. Ze krijgen daarbij niet alleen informatie óver het project - en gelegenheid die in werkcolleges te bespreken -, maar ze moeten "zelf óók het gehele traject van *Gericht Schrijven* (...) doorlopen."

Boezeman wijst erop, dat zodoende "het dubbele bodem-principe (van de opleidingsdidactiek) goed zichtbaar (wordt): de student is zowel cursist als aanstaande *Gericht Schrijven*-docent, die zelf schrijfopdrachten zal moeten kunnen formuleren, die

zelf leerlingprodukten met behulp van het sluizenmodel zal moeten kunnen beoordelen."

Piet Hein van de Ven maakt door zijn *Impressies* van een Zweedse conferentie over *De geschiedenis van het letterkundeonderwijs* waaraan hij deelnam, de vooral in letterkundeonderwijs geïnteresseerde lezer die het Zweeds niet beheerst, welhaast jaloers. De rijkdom aan opvattingen, uitwerkingen in onderzoek, samenvattingen van resultaten en van discussies daarover, waarvan hij gewaagt, roept een baaierd aan vragen, tegenwerpingen en tentatieve vergelijkingen op. Dat schept natuurlijk een behoefte aan meer en gedetailleerder informatie; voor wie geen Zweeds leest, vooralsnog een on vervulbare behoefte.

Het lijkt erop dat het Nederlandse onderzoek zich niet 'zacht kan spiegelen' aan het Zweedse: de geschiedenis van het Nederlandse moedertaalonderwijs is een verwaarloosd terrein. Dat is al meermalen geconstateerd. Als we Van de Vens verslaglegging mogen 'geloven' - en waarom zouden we niet? -, missen we daardoor vruchtbare inzichten die onze kijk op de huidige praktijk kunnen verdiepen. En die, wellicht, tot verbeteringen van die praktijk kunnen leiden.

Dr. M.J.C. Mommers, nog niet zolang geleden 'gelauwerd' als "de leesvader van Nederland", vanwege zijn betrokkenheid bij een van de, in Nederland, meest gebruikte leesmethoden, bespreekt het onderzoek naar *Functioneel aanvankelijk lezen* (FAL) dat uitgevoerd is aan de SCO. De FAL-benadering hoopt door, vanaf het allereerste begin, meer aandacht te schenken aan de communicatieve functie van lezen de leesontwikkeling van leerlingen meer te stimuleren dan in andere benaderingen. Dat zou vooral in het voordeel werken van kansarme kinderen die te maken hebben met een thuisomgeving, waarin ze weinig ervaring kunnen opdoen met de functie van lezen en schrijven.

Mommers heeft waardering voor de opzet en uitvoering van het gerapporteerde onderzoek, maar laat tegelijkertijd de zwakke kanten ervan niet onbesproken. Als belangrijkste resultaat noemt hij dat "het een beetje duidelijker geworden (is) wat onder Functioneel aanvankelijk lezen verstaan kan worden." Daaruit blijkt dan meteen, volgens Mommers, dat begrip zo ruim omschreven wordt, dat het voor theorievorming en wetenschappelijk onderzoek niet bruikbaar is.

Mommers sluit zijn bespreking af met de opmerking dat de onderzoekers weinig aandacht hebben gegeven aan relevante gegevens uit de *geschiedenis* van het aanvankelijk leesonderwijs.

In de rubriek *Kritiek, commentaar en beschouwing* levert *Jan Sturm* een bijdrage aan de discussie over de basisvorming. Hij roept op tot een discussie onder vakgenoten over ingewikkelde onderwerpen als legitimiteit, realiseerbaarheid en relatieve zinvolheid. Zelf probeert hij een antwoord te geven op de vraag naar de legitimiteit van de basisvorming zoals de WRR zich die voorstelde. Nog meer vragen heeft hij bij de uitwerking daarvan door het Ministerie van Onderwijs en Wetenschappen en door verschillende instanties in de verzorgingsstructuur.

De Redactie heeft, tot haar spijt, afscheid moeten nemen van haar redacteur Josien Anker. De reden zal de Spiegellezer bekend voor komen: ze verliest haar baan aan de NLO en moet proberen een taak buiten het onderwijs te vinden. De Redactie bedankt

Josien Anker voor het verrichte werk; ze zal vooral haar bijdrage aan de oordeelsvorming over de ingediende kopij missen.

Warnsveld, maart 1989

Verbaal interactie in de klas; beurtverdeling en interactiebereidheid in het eerste leerjaar van de lagere school

1 Vraagstelling

Op grond van sociolinguïstische en onderwijskundige literatuur zouden we kunnen verwachten dat de effectiviteit van het leerproces in een schoolklas in belangrijke mate afhankelijk is van de aard van de interactie tussen leerkracht en leerlingen, en tussen leerlingen onderling. Die interactie is overwegend van verbale aard en hangt o.m. samen met de gehanteerde taalvarieteit (standaardtaal tegenover dialect), het taalkregister (vaktaal tegenover alledaagse taal), verbale communicatiepatronen (interactieregels, beurtverdeling) en taalattitudes (van leerkracht en leerlingen).

De bedoeling van het onderzoeksproject "Verbaal interactie in de klas" (VIK)¹ was te onderzoeken of er een verschil in verbale interactiepatronen en -regels bestaat in schoolklassen die vrij homogeen samengesteld zijn met kinderen uit een verschillend sociaal milieu. Hols (1982) benoemt immers dat in verschillende sociale milieus ook verschillende taalgedragregels gelden.

2 Vooponderzoek

Het taalgebruik in onderwijsleersituaties kan ruwweg vanuit twee verschillende optieken geanalyseerd worden. De aandacht kan gericht zijn op de cognitieve functie van taal: welke rol speelt taal bij het organiseren van de werkelijkheid, m.a.w. bij het leren?

Tijdens het VIK-project hebben we de communicatieve functie van taal als uitgangspunt gekozen: welke verbale interactiepatronen en regels gelden er in een schoolklas?

Met Van der Aalsvoort en Van der Leeuw (1982, p. 31) "beschouwen we de onderwijsleersituaties als een communicatieve situatie waarin de sprekers bepaalde rechten en plichten hebben tegenover elkaar, waarin de communicatie volgens bepaalde patronen verloopt." Met de term "communicatieve situatie" (ook taaliandelings- of sociolinguïstische context genoemd) wordt de buitenspelige context aangeduid waarin de communicatie zich afspeelt.

Wanneer we rond interactie of conversatieanalyse kwamen we er bij het begrip heen, in de meeste publicaties ontbreekt echter een duidelijke afbakening van deze zaak. En wanneer dan al een expliciete omschrijving gegeven wordt, bleek die alleen lastigbaar voor de conversatie van alledag. Zo deed b.v. Hols (1982) conversatieanalyse in gesloten. Om aan het begrip beurt enige operationalisatie te geven, kende hij te een vijftal criteria: verandering in spreker, verandering in geadresseerde, verandering van gespreksonderwerp, heremansing van de zin, en verandering van taalstijl.

Josien Anker voor het verrichte werk; ze zal vooral haar bijdrage aan de oordelovening over de ingedijende kopij missen.

Waarveld, maart 1989